

**İZNİK TİYATRO KAZISINDA BULUNAN
SERAMİK FIRINI**

Bedri YALMAN

1 — Tiyatronun yeri :

Bursa ilinin kuzeydoğusunda, Gemlik üzerinden 86, Yenişehir üzerinden 77 km. uzaklıktaki İznik (Nikaia) ilçesinin güney batısındadır. Kent surlarına en yakın kısmı 100 m., İznik Gölüne (askania limne) 400 m. uzaklıktadır (Plân 1).

Tiyatronun inşa edildiği saha, göl seviyesinden 7 m. yükseklikte düz bir alandır. Günümüze ayakta ulaşabilen kısımların önemli bölümü toprakla örtülü olup, göl seviyesinden 13 m. yüksekliğe kadar çıkmaktadır.

Tiyatro kalıntılarının yayıldığı saha, 225 kütük, 165 ada ve 26 parsel nosu ile tapu sicilinde kayıtlıdır.

Uzun yıllar şahıslar tarafından sebze, tahıl ve haşhaş ekimi için kullanılan 7332,65 m² lik bu alan, kamulaştırılarak, arkeolojik saha olarak ilân edilmiştir.

Tiyatro kalıntıları ilçenin Selçuk mahallesinin Saraybahçe mevkindedir. Doğusunda Kule sokak, güneyinde İnler sokak, batısında ve kuzeyinde bahçeler yer almaktadır.

Tiyatro, Yenişehir kapıdan şehir merkezine giden Atatürk Caddesinden batıya dönen inler sokaktan 200 m. içeride, batıda kalmaktadır. Yolun iki köşesindeki «Roma Tiyatrosu» yazılı yön levhaları, yol göstericidir.

2 — Tiyatrodaki Kazı Çalışmalarından Önceki Araştırmalar :

Kuzeybatı Anadolu'nun en görkemli arkeolojik kalıntısı olan İznik açık hava tiyatrosu, uzun yıllar, batılı seyyahların uğrak yeri olmuştur. W. Sahn, burasının saray kalıntısı olduğunu yazmıştır¹. Domenico Sestini ise su deposuna benzetmiştir². Papadopulos, hapishane olduğunu belirtmiştir³. İlk kez Pococke tiyatro olduğunu tespit edip, krokisini çizmiştir⁴. Ch. Texier ise kent içindeki yerini plâna işlemiştir⁵. Schneider 1943 yılında toprak yüzeyindeki ve içindeki bölümleri incelemiş, kroki ve resimlerini kitaba koymuştur⁶.

Saha kamulaştırıldıktan sonra, bazı kamu kuruluşları tarafından bataklıkların ve çukurların doldurulması için buradan toprak alınmıştır.

1968 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa öğrenci gurubu ile İznik içinde ve tiyatroyu örten toprakta bazı sondajlar yaparak seramik fırını araştırmıştır.

1970 yılında İznik Müzesi tiyatronun diazoma kısmını açmak için buradaki toprağı kazdırıp iki yana attırmıştır. Bu bölümde çukurlar ve tepelikler oluşmuştur.

3 — Kazı Öncesi Tiyatro Kalıntılarının Durumu :

Tiyatronun, diazomadan yukarıda kalan cavea bölümünün tamamına yakın kısmı yıkılmıştır.

Cavea oniki beşik tonozlu mekân (substruction) ile yedi adet trapozoidal tonozlu mekân, iki dar uzun beşik tonozlu mekân ile bunlarla irtibatlı iki kısa beşik tonozlu mekân tarafından taşınmaktadır⁷ (Plân 2) (Resim 1).

1 W. Sahn - *Beschreibung der Reisen des R. Lubenau*, Bd. 2 s. 105.

2 Abate Domenico Sestini - *Lettere odepliche*, Livorno 1785 s. 73.

3 Papadopulos, *ΚΕΦΣ* 33 (1914), 141 gegen 1870 verfasst.

4 R. Pococke - *A description of the east and some Other countries*, 1, 2 London 1743 s. 123.

5 Ch. Texier - *Description de l'Asie Mineure*, Paris 1839-1849 c. 1 s. 16-24.

6 A.M. Schneider - *Die Römischen und Byzantinischen Denkmäler von Iznik (Nicaea)*, 1943 Berlin s. 8.

7 Daria de Bernardi Ferrero - *Teatri classici in Asia Minore IV. Deduzioni e proposte*, Roma 1974 s. 14.

Beşik tonozlu mekânlardan 8, 9, 11 ve 12 nolu olanlar tahrip olmuştur (Resim 2). 5 nolu trapozoidal tonozlu mekân yıkılmış, toprak altında kalmıştır. 6 nolu ön kısmı tahrip görmüştür.

Trapozoidal tonozlu mekânların birbirleri ile düz tavanlı geçitlerle irtibatlı olduğunu gösterir izler vardır.

Bu mekânların iç kısımları kalın, toprak, taş, tuğla, kiremit ve seramik artıkları ile doludur.

Scene bölümünün kuzeyde olduğu bilinmekle birlikte, toprak yüzeyinin üstündeki kısmının tamamen yıkılmış olması nedeniyle günümüzde hiçbir izi görülmemektedir. Orchestra da aynı scene gibi olup, toprak ile örtülü bulunmaktadır.

Tiyatronun kuzeybatı dış yüzüne ait kesme taşla kaplı bölümüne ait bu kısım toprak yüzeyinden yukarıdadır. Çevresinde aynı duvardan dağıldığı anlaşılan rekristalin kalker kesme bloklar gözlenmektedir⁸.

Güneydeki beşik tonozlu mekânların önünden, tiyatronun güneyini sınırlayan dış yüzeyine kadar olan bölümü toprak altında olup, üzerinden, inler sokağın devamı olan ve güney göl kapısına giden toprak yol geçmektedir.

Tiyatronun kuzeybatı, batı ve güney dış duvarlarına ait sınır belirgindir. Bu dış duvar ile trapozoidal mekânların başlangıçları arasındaki bölüm yıkılmış olup, özellikleri ile ilgili kalıntılar, kuzeybatı ve kuzeydoğu bölümlerde yuvarlak tonozlu geçitlerden ibarettir.

Beşik tonozlu mekânlar ile trapozoidal tonozlu mekânlar arasındaki kesme taş duvarlarda açılan pencereler, trapozoidal mekânlara malzeme boşaltılması içindir⁹.

Alt caveanın tamamı toprakla örtülüdür. Üst caveaya ait izler kuzeybatıda çok az, kuzeydoğuda ise yüksek bir moloz yığıntısı olarak görülmektedir (Resim 3). Bu yığıntının etrafında yıkılmış moloz taş, kireç, kum harcı ile örülmüş moloz duvar artıkları vardır. Bu kalıntının üst kısmında oturma basamaklarının temellerine ait

8 İ. Fikret Sezen - Hacettepe Üniversitesi Jeoloji bölümü XRD - Analizi ve Mikroskop incelemeler sonucu elde edilen rapor.

9 Domenico Sestini - *Lettere odepliche, ossia viaggio per la penisola di cizico, per Brussa e Nicaea, fatto... l'anno 1779 - II. cilt Livorno 1785 s. 73.*

izler görülmektedir. Burada görülen kesme taştan örülmüş beşik tonozlu, güney kuzey doğrultusundaki geçiş tüneli tiyatronun diazomasına çıkışı sağlayan doğu batı doğrultusundaki beşik tonozlu vomitorium'a bağlanmaktadır. Bu kısmın simetriğine ait kalıntılar, kuzeybatıda da yer almaktadır.

4 — Tiyatrodaki Kazı Çalışmaları :

Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 18.6.1980 tarih ve 4353 sayılı eski eserler sondaj ve kazı izin belgesi ile başkanlığındaki bir heyet ile tiyatro kalıntılarında 8.7.1980 tarihinde başlandı. 1984 yılında, 16.9.1984 tarihinde V. kazı mevsimi tamamlandı. Bu mevsimlerde toplam 9 ay 21 gün çalışıldı. Bu zaman süresinde gerçekleştirilen 28 açmanın toplam boyutları 1220 m². dir (Resim 4). Açmalarda ulaşılan en derin nokta 9,5 m. dir. Kazılan kısımların 1203 m². lik bölümü caveada, 17 m². si ise beşik ve tra-pozoidal tonozlu mekânlar içindedir.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda tiyatro caveasının diazoma bölümü tespit edilmiştir.

Caveanın, diazomadan yukarıdaki tüm kısımlarının yıkılmış olduğu, alt caveanın ise batı, güney bölümlerinin moloz taş, kireç kum harcı ile örülmüş olan temelleri kalmıştır. Bu temellerde kullanılan moloz taşlar, Roma devrinde işletilen ve günümüzde Deliktaş taş ocağı, İnikli taş ocağı, Sarıkaya taş ocağından getirilen blokların, tiyatro yapım sahasına taşınarak istenilen boyutlarda kesme taşlar hazırlanırken oluşan yongalar kullanılmıştır¹⁰. Bunların haricinde bazı artık mimari parçalar da doldurma malzemesi yerine işlenmiştir.

Moloz taş, kireç kum harcıyla örülen cavea oturma set temellerinin 17 basamaktan oluştuğu ortaya çıkarılmıştır. Bunların üzerine oturtulan kesme taştan yapılan basamak adedi, hiçbirinin in situ olarak bulunmayışı nedeniyle, henüz tespit edilememiştir (Resim 5).

Alt cavea basamak temelleri 0,80 m. genişlikte, dar bir kanalla sınırlanmaktadır. Bu kanalı oluşturan rekrystalize dolimitik kesme

10 Bedri Yalman, «İznik tiyatro kazısı 1980» III. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 1981 s. 34.

taş blokların orchestra sınırını oluşturan, yüzleri çok iyi işlenmiş, fakat kanal içine bakan yüzler kaba bırakılmıştır. Blok taşların yüksekliği 1,04 m. dir. En uzun olanı 1,62 m. dir. Bloklar demir kenetlerle birbirine bağlanmıştır (Resim 5).

Bu kanal, yağışlı havalarda suyu toplayarak, orchestra dışına taşımaya sağlamaktadır¹¹.

Elde edilen bilgiler orchestra zemininin sıkıştırılmış topraktan oluştuğunu düşündürmektedir. Fakat bu bölümün çok azının açılmış olması, caveadan yuvarlanan blok taşlarla dolu oluşu, bu konuya kesinlik kazandırılmasına engel olmaktadır.

Tiyatronun kuzeybatı kısmındaki analemma duvarının 9,5 m. uzunluğundaki bölümü açığa çıkarılmıştır. Duvar 5,5 m. güneye dönmekte sonra köşe yapıp ve 3,75 m. doğuya uzanarak burada 3,6 X 3,45 m. lik bir düzlük oluşturmaktadır. Bu kısmın etrafı ve zemin mermer plakalarla kaplı bulunmaktadır.

Bu düzlüğün altındaki, ağız kısmı orchestraya açılan iki beşik tonozlu galeri ortaya çıkarıldı (Resim 5). Bunlardan büyük olan 2,55 m. genişliktedir. Diğeri 1,38 m. genişliktedir. Buradan sceneye ve orchestraya geçiş mümkün olmaktadır¹².

Çıkış tünellerinden dar olanı, beş kesme taşlı merdivene sahiptir. İç kısımda köşe yaparak, çıkış tüneli ile irtibatlanmaktadır. Çıkış tüneline giriş 12,75 m. uzunluğundaki tonozlu mekânın batıdaki giriş ağız, kuzeybatıdan caveaya açılan vomitorium'un kuzeyindedir.

Diazomadan üst cavea oturma basamaklarına çıkış sağlayan ve monoblok taşta oyulan, çıkış basamakları 0,31 ile 0,37 m. yüksekliktedir.

Dizoma 2,7 m. genişlikte düz kesme taşlarla döşenmiştir. in situ olarak kalan uzunluğu 4,10 m. dir.

Diazoma ile irtibat sağlayan vomitoriumlardan birine ait kalıntılar açığa çıkarıldı. Bunun 2,75 m. yüksekliği, 6,7 m. uzunluğu ve 1,5 m. genişliği bulunduğu anlaşıldı.

11 Arif Müfid Mansel, «Side Tiyatrosu» *Bellekten* cilt XXVI. sayı 101 (Ocak 1962) ayrı basım T.T.K. Ankara 1962.

12 Bedri Yalman «İznik tiyatro kazısı 1982», V. Kazı sonuçları toplantısı; İstanbul 1983 s. 215-220.

IV. trapezoidal tonozlu mekânın kuzeyindeki 0,70 m. genişliğindeki kapı boşluğu, karşısındaki 0,95 m. genişliğindeki kapı boşluğu arasında, doğu ve batıya hafif bir yay oluşturarak dönen 0,80 m. genişliğindeki kanallar bulunmuştur. Bu kanalların kuzeybatıda, orchestrayı sınırlayan kanalın devamı olduğu anlaşılmaktadır. Burada kanal yüzlerinin harçla sıvalı olduğu, sıva üzerinde siyah, kırmızı ve beyaz renk izlerinden, bu kesimin boyalı olduğunu anlamaktayız.

Zemin kare, kalın tuğlalarla döşelidir¹³.

IV. trapezoidal tonozlu mekân içinde başlatılan zemin arama ve V. trapezoidal tonozlu mekân ile irtibatının araştırılması yapılmıştır. Üç metre derine inilen açmada su çıkmasına rağmen zemin tespiti mümkün olmamıştır. Bu mekânların birbirine düz tavanlı kapı boşlukları ile bağlantılı olduğu saptanmıştır.

Tiyatronun önemli bölümlerinden olan scene'de başlatılan 126 m². lik alandaki kazı çalışmaları sonrasında, proscaenium'un 21 m. lik bölümü ortaya çıkarıldı¹⁴.

Bu kısımda doğu batı uzantılı kesme rekristalize kalker, reg-togonal bloklarla örülmüş, birbirine paralel uzanan iki duvar ortaya çıkarıldı. Güneydeki duvarın kalınlığı 0,85 m. dir. 0,48 m. derinlikten sonra 0,35 m. genişlikte, dışa çıkık bir set bulunmaktadır.

Bu bölümün güneyinde plâster kaidesi, architrave parçası, heykel kaidesi, korint tipi colosal sütun başlığı parçası, scenenin günümüze kadar bilinmeyen mimarisi ile ilgili önemli belgelerdir¹⁵.

Proascaenium bölümünde ele geçmekte olan bu parçaların bir kısmının Bizans döneminde kırılarak duvar yapımında kullanıldığı, proscaenium'a paralel örülmüş 0,75 m. genişliğinde, 1,10 m. yüksekliğindeki duvardan anlaşılmaktadır.

•Bu duvarlarda kullanılan taş bloklardan 3,15 m. uzunluğunda olan monoblok parçalar yer almaktadır.

13 Bedri Yalman - «İznik Tiyatrosu Kazısı 1981» IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 1982 s. 230.

14 David B. Small - Studies in Roman Theater Design, AJA 87 (1983) 55 vd.

15 Bedri Yalman - 1984 İznik tiyatro Kazısı envanteri.

Kuzeydeki duvar 0,85 m. ile 1 m. arasında değişen bir kalınlığa sahiptir. Bu duvarların da bir kısmında Bizans döneminde, tuğla ve kırılan tiyatro blok taşları ile örülmüş bölümler ortaya çıkarıldı.

Doğu batı uzantısındaki birbirine paralel duvarlar arasında 2,25 m. genişliğinde bir kapı boşluğu ortaya çıkarıldı. Bu kapı boşluğundan 2,4 m. batıda kenar uzunluğu 1,7 m., cephe genişliği 3,1 m, yan kısımları 0,62 m, ortasındaki yarım dairevi niş'in genişliği 1,85 m, niş'in derinliği 0,80 m. dir. Kapı boşluğunun doğusunda da aynı nişli kısmın bir simetriği vardır.

Batıda yer alan niş'in 1,75 m. doğusunda, mermer sütun kaidesi in situ durumda bulunmuştur. Yüksekliği 1,15 m, çapı 0,88 m. olan, kaidesi ve tablası inci dizisi, lesbos kymationu ve yaprak dizileri ile dekorelanmıştır.

Bu bölümdeki duvar ve nişlerin alt kısımdaki süpürgelik bölümü, inci dizisi, palmet motifleri ve üç dizi yaprak motifi ile bezeli mermer sırasına sahiptir. Duvarlarda ve niş içlerinde mermer levhalar üzerine kabartma olarak işlenmiş, çevresi lesbos kymationu ile sınırlanmış friz parçaları bulunmaktadır. Bunlar üzerinde miğfer, kalkan, mızrak ve kılıç gibi savaş malzemesi kabartma olarak işlenmiştir¹⁶.

Kuzeybatıda açığa çıkarılan yanyana iki beşik tonozlu çıkış tünellerinin simetriği kuzeydoğuda da tespit edilmiştir. Bunların da 2 m. yüksekliği ortaya çıkarılmıştır.

5 — Caveayı örten toprak tabakaları :

Diazoma kısmından aşağıda kalan alt cavea 9 m. kalınlığında bir toprak ile örtülmüştür. IV. açmada gerçekleştirilen tabaka tespiti ilginç sonuçlar vermektedir.

Tiyatronun bulunduğu saha kamulaştırıldıktan sonra çeşitli resmi kuruluşlar tarafından bataklık ve çukurların doldurulması için buradan toprak çekilmiştir.

16 Arif Müfid Mansel «Side'nin doğu şehir kapısında bulunan silah kabartmaları», Belleten 119 cilt XXX/119 (1966) s. 351-366 30 lev. (33 pl. resim).

IV. aşmanın güneyindeki toprak seviyesi, orijinal toprak yüksekliğini koruyarak günümüze ulaşmış olmasına karşın, daha alt kısımdan toprak alındığı belirlenmiştir.

Bu aşmadaki stratigrafiyi inceleyecek olursak, üstte 1,1 m. kalınlığındaki tabakanın, Osmanlı devrine ait seramik fırınlarının külhanından çıkarılan küller ile artık fırın malzemesi ve bozuk seramiklere ait parçaların oluşturduğu dikkati çeker.

0,6 m. kalınlığındaki ikinci tabaka geç Bizans devrine ait kültür toprağıdır. İçinde bol miktarda sgraffito tekniğinde, kırmızı hamurlu, bitki, geometrik, hayvan ve haç motiflerinin işlendiği seramik parçaları çıkmaktadır. Bunlar sarı, hardal sarısı, yeşil, açık yeşil renkli sırlı ve kahverengi hatlarla bezeli seramiklerdir. Bunlarla birlikte beyaz hamurlu, kabartma bitki, haç, hayvan ve insan figürlerinden oluşan zengin geç Bizans seramikleri bulunmaktadır.

Üçüncü tabaka 3,3 m. kalınlığında koyu kahverengi siyah renklidir. Bu tabaka binlerce insan cesedinin birbiri üzerine yatırılarak ortadan kaldırdığı toplu bir mezarlığın eriyiklerinden ve iskeletlerinden oluşmaktadır. Eriyik içinden çıkarılan iskeletler, cesetlerin genellikle doğu batı yönünde gömüldüklerini göstermekle birlikte geniş şekilde yön sapmaları olanlar da bulunmaktadır.

İskeletlerden bazılarında kafatası yoktur. Gurup halinde konulan cesetlerin baş ucunda beş kafatası ile ayak ucunda üç kafatasının bulunması şaşırtıcıdır.

Bugüne kadar bulunan iskeletlerde elde edilen genellemelere göre ölenler 25 ile 40 yaşları arasındadır. Genelde hepsi erkektir. Sırt üstü yatırılıp, elleri göğüs üzerinde çapraz, yanda paralel, biri paralel diğeri göğüs üzerinde, iki eli cinsiyet uzvu üzerinde, göbek üzerinde birbirine paralel konmuştur. Bacaklar birbirine paraleldir. Nadir olarak bacak bacak üstüne atılmıştır.

*Bazı iskeletlerde delici ve kesici aletlerin bıraktıkları izler görülmektedir.

İskeletlerin boyları 159,3 ile 178,6 cm. uzunluğu arasındadır.

Cesetlerin üzerinde giyimle ilgili herhangi bir buluntuya rastlanmaması, cinsiyet uzuvları üzerinde ellerin birleşmesi, bunların çıplak olarak gömüldüklerini göstermektedir.

İskeletlerde genellikle dişlerin tamam olduğu, aşınmanın az olduğu ve bazılarında yirmi yaş dişlerinin henüz çıkmadığı görülmektedir.

İki etnik guruba ait olan iskeletlerden birinci guruptakilerin alınları dar ve geriye meyillidir. Kaş kemerleri gelişmiş, enseye yakın kısımlarda belirgin bir yumru oluşmuştur. Yüzler dar ve uzundur. Burun çıkıktır. Yüz alt çeneye doğru genişlemiştir. Bunlar kuzey Avrupalı tiplerdir.

İkinci guruptakiler ise dik alınlı olup, tümsekler belirgin baş geniş ve yuvarlaktır. Başın arkası yassı, yüz geniş ve uzun, burun çıkıntılıdır. Bunlar da Anadolu'da maden devrine değin varlıkları bilinen, yerli diyebileceğimiz alpli ve dinarık tiplerdir¹⁷.

Dördüncü tabaka güneyde 1 m., kuzeyde 4,5 m. kalınlıkta hayvan kemiklerinin atılmasından oluşan bir çöplüktür.

Halk arasında IV. trapezoidal tonozlu mekânın kuzeyindeki kapı boşluğundan ulaşılan bu bölüm uzun yıllar ziyaretçilerin meraklılarınınca eşilerek genişçe bir bölüm açılmış olmasından dolayı «Kemik Odası» adı benimsenmiştir¹⁸.

Kuzeybatı ve batıdaki toprak, hayvan kemikleri, tuğla kırıkları, cam eşya kırıkları ve seramik parçalarından oluşan bir çöplükten ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Diazomadan dökülen çöpler, aşağıya doğru meyilli tabakalar oluşturmuştur. Bu çöplüğün içinde bol miktarda VIII. IX. yüzyıl Bizans seramikleri, kemik ve fildişi iğneler bulunmaktadır.

6 — Caveada ortaya çıkarılan seramik fırını :

Diazomanın sınırladığı alt caveanın, güney batısında, II. ve III. trapezoidal tonozlu mekânların üstünde kalan caveanın kuzeybatısında orchestra sınırına yakın kısımda I., II. ve III. tabakalar kazılıp açılarak, seramik fırınının külhan kısmının yapıldığı ve kamu

17 Doç. Dr. Metin Özbek - Hacettepe Üniversitesi Antropoloji bölümü öğretim görevlisi, yayınlanmamış raporu.

18 Bedri Yalman - «Iznik Tiyatro Kazısı 1981» IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 1982 s. 230.

kuruluşlarınca toprak alımı sırasında seramik fırınının önemli kısmının toprakla birlikte kazınarak alındığı anlaşılmaktadır.

Üstteki tabakada yoğun külhan külü, seramik fırını malzemesi ve seramik parçalarının bulunduğu toprak renginin sarı, turuncu ve kırmızı bakan bölümünde başlatılan 6 X 5 m. boyutlu XII. aşmadaki bu toprak kaldırılmaya başlanınca, toprak alımı sırasında kısmen tahribe uğradığı anlaşılan seramik fırını kalıntıları ortaya çıkarıldı (Resim 4-6)¹⁹.

Fırının ortaya çıkarılan bölümlerine göre dıştan uzunluğu 1,35 m. genişliği 1,25 m. dir. Kuzeye açılan külhan ağız 0,40 m. genişlikte ve 0,45 m. yüksekliğinde, yuvarlak kemerle örtülüdür.

Seramik fırınının duvarları, uzunluğu 0,3 m. eni 0,26 m. kalınlığı 0,15 m. olan kaba ve ateşe dayanıklı tuğlalarla örülmüştür. Duvarlar bir tam iki yarım tuğlalarla dizilmiştir. Duvar kalınlığı 0,19 - 0,21 m. dir.

Külhan kısmında tuğlalarla örülmüş olan 0,30 m. genişliğindeki iki adet basık kemerin taşıdığı ızgara bölümü bulunmaktadır. Bu kemerlerin ayakları, duvar içine oturtulmuştur (Resim 7). Izgarada 0,14 m. genişliği olan kare prizma onaltı tane ızgara deliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu deliklerden dördü kuzeyde, dördü batıda, diğerleri arada yer almaktaydı (Plân 3).

Külhan içindeki tuğlaların önemli kısmı kalın bir zinterleşme ile kaplıdır. Bu izler fırının uzun müddet kullanılmış olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir.

Fırının külhan kısmı 0,90 m. genişliktedir. Külhana odun atılan, küllerin çıkarıldığı ağızın karşısındaki güney duvarında 0,40 m. yüksekliği ve 0,19 m. genişliğinde bir set yer alır. Bu setin 0,19 m. yüksekliğinde, 0,75 m. genişliği, 0,35 m. yüksekliği ve 0,17 m. derinliği olan bir niş yer almaktadır (Plân 3 - Resim 8).

Külhanın güneyindeki sete odunların dayandığı, nişin ise sırt eriyiğin hazırlanmasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Külhan zemini kare tuğlalarla kaplıdır. Tuğlaların, kenarlarda duvar içlerine doğru uzandıkları gözlenmektedir.

19 Bedri Yalman - Hüseyin Bedri İznik Tiyatro Kazısı İlgisi, İstanbul 1982 sayı 34 s. 31.

Külhan ağızının kuzeye açılmış olması, bunun moloz taşı bir duvar sistemi ile korunduğu, önünde yakılmak üzere odun istif edildiği ve kül atımı için bölümlerin oluşturulduğu, buraya ulaşımın ise batıdan gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Aynı moloz taşlarla külhan kısmının güney duvarı dıştan desteklenmiştir (Resim 9).

Fırının seramik pişirme bölümüne ait tuğla örme duvarlardan bir kısmı ayakta. Bunun iç yüzeyleri ve ızgara bölümünün kalın bir çamur ile sıvandığı kalan izlerden anlaşılmaktadır.

Pişirme bölümünün kuzey cephesinde, ağız kısmına ait izler vardır. 0,45 m. genişliği ve 0,24 m. derinliği tespit edilmiştir.

Fırın, boyutları bakımından ve tiyatro caveasında yapılıp işlenen nadir örneklerden biridir.

7 — Fırın içinde ve çevresinde bulunan fırın malzemesi ve seramik örnekleri :

Tiyatronun diazoma ile sınırlanan alt caveasının güneyinde 30 m., doğu ve batı, 20 m. kuzey güney uzunluğundaki toprak bölümünün 0,5 ile 1,1 m. kalınlığındaki Osmanlı devri seramik ve seramik fırın malzemelerinin karıştığı, külhandan dışarıya atılan kül tabakaları oluşturmaktadır.

Seramik fırını çevresinde yoğunlaşan bu tabakalarda XIV. yüzyıl sonlarından XVIII. yüzyıl başlarına kadar kesintisiz Osmanlı devri seramik buluntularına rastlanmaktadır.

Beşik tonozlu mekânlar ile trapozoidal tonozlu mekânların içindeki toprakta bol miktarda Bizans ve Osmanlı seramiklerinin bulunduğu, yapılan açmalardan anlaşılmaktadır (Resim 10-11).

Seramikler XIV. yüzyıl sonu XV. yüzyıl başı erken Osmanlı seramikleri sınıfına girenler, kırmızı hamurlu, doğal çömlekçi çamurundandır²⁰. Miletos kazıları sırasında bol miktarda bu seramikler-

20 Oktay Aslanapa - Anadolu'da Türk çini ve Keramik sanatı. İstanbul 1965 s. 16.

den çıkarılmış olunmasından dolayı «Milet İşi»²¹ seramik adı verilmiştir. Daha sonraki yıllarda İznik'te bulunan fırınlardan in situ erken Osmanlı seramiklerinin ortaya çıkması bu tezi çürütmüştür.

Bulunan örneklerde görüldüğü gibi, çömlekçi çamuru ile kırmızı hamurlu olarak yapılan bu seramiklerin içleri tam, dışları yarım olmak üzere astarlanmıştır. Astar üzerine genellikle kobalt mavisi, lacivert, firuze, yeşil ve patlıcan moru ve siyah renklerle, serbest fırça ile boyanmış, rozetler, yapraklar, eğrelti otları, zambak, karanfil tipli stilistik çiçek motifleri, genelde bir merkezde toplanmış etrafında bir veya iki sıra radyal kalın çizgi ve yapraklarla adeta bir şua dağılımı gibi bezenmiştir. Nadiren bu seramiklerden çeşitli kuş ve insan figürlerine de rastlanılmaktadır.

Bu seramiklerin dış yüzeyleri sadedir. Yatay ve birbirine paralel hatlar dikey çizgilerle metoplara ayrılmış, bunların içine de kıvrık ve dalgalı, spiral (bozuk meandr) motifleri çizilmiştir.

Osmanlı devrinin ikinci dönemini oluşturan XV. yüzyıl beyaz hamurlu seramikleri üzerine mavi renkli çizilen motifler, erken Osmanlı seramiklerinin (Milet işi) bir devamı niteliğindedir. Mavi beyaz tekniğinde yapılmış spiral hatlı dallar, küçük yaprak ve çiçek motifleri önemli yer tutar.

XVI. yüzyılda polychrome seramikler yaygınlaşmaktadır. Mavi beyaz tekniği yavaş yavaş yeşil rengin arasına girmeye başlamasıyla dönemini kapamıştır. Bu tip eserlerin Şam'daki seramiklerle bir benzerlik göstermesinden dolayı «Şam İşi» veya «Şam Gurubu» adı altında genelleştirilen bu seramiklerde iri yapraklar, açılmış çiçek motifleri hakimdir.

İznik'te gelişip Kütahya'ya geçen ve Paris'teki Cluny Müzesince Rodos adasından satın alındığı için «Rodos İşi» -Lindos işi- adını alan XVI. yüzyıl seramiklerinden de bazı örnekler bulundu. Bunlar kobalt mavisi, yeşil, firuze ve mercan kırmızısı boyalı ve parlak şeffaf sırlıdır. Bulunan parçalar içinde karanfil, lâle, sümbül, nar çiçeği, şekaik, lotus, gül, çiğdem, menekşe, küpeli hakimdir²².

21 F. Sarre - Die Keramik der Islamischen Zeit von Milet, *das Islamische Milet*, Bd. 3, Berlin 1935 s. 69.

22 K. Otto Dorn - *Türkische Keramik*, T.T.K. Basımevi Ankara 1957 s. 88. Oktay Aslanapa - *Anadoluda Türk çini ve Keramik sanatı*, İstanbul 1965 s. 16.

XVI. yüzyıl ile XVII. yüzyıl arasında İznik seramik ve çiniciliğine hakim olan Rodos İşi seramikler, tek kulplu sürahiler, tek kulplu kupalar, fincanlar, tabakalarda yaygınlaşmıştır. Tiyatroda bulunan parçalar üzerinde nadir olarak hayvan ve yelkenli motifleri de vardır.

8 — İznik Tiyatro Kazısında Bulunan Seramiklerden Örnekler :

Milet işi kâse: Yüksekliği 0,13 m. Ağ. Çapı 0,27 m. kaide çapı 0,087 m. dir. Açık kiremit renkli hamurludur. İç kısmının tümü, dış kısmının ağız kenarına yakın kısımları bezemeli ve sırlıdır. Dışa açılan çembersel ağız kenarlı ve geniş dudaklıdır. Derin gövdeli, halka kaidelidir. İç kısmındaki bezemeler mavi beyazdır. Ortasında çembersel bir band ve içinde çiçek motifleri yer almaktadır. Rozetin etrafında radyal hatlar, şualar vardır.

Dış kısmında hatlarla ayrılmış metopların içinde iç içe daireler işlenmiştir. Köşenin bir kısmı kırıktır. Kâse XV. yüzyıl başındadır.

Sürahi: Yüksekliği 0,135 m, gövde çapı 0,14 m, kaide çapı 0,075 m. dir. Boyun ve üst kısmı ve kulbu noksanıdır. Kürevi gövdelidir. Yarım konik halka kaidelidir. Boynun gövde ile birleştiği yerde kırılmış, sağ örgüsü ve altında dil sırası vardır. Gövdede üç sıra halinde, üst sırası mavi, alt sırası kırmızı ve aralarında yeşil boğumlar bulunan üç kuşak yer almaktadır.

Kabın fonu beyazdır, XVII. yüzyıl başlarındadır (Resim 12-13).

Milet işi ufak kâse: Yüksekliği 0,052 m, ağız çapı 0,12 m, kaide çapı 0,052 m. dir. Kiremit kırmızısı hamurlu, düzgün çembersel ağız formu, sert kenar profilli, düz dipli, halka kaidelidir. İçinin tümü, dışının yarısı sırlıdır. İçte kirli beyaz zemin üzerinde merkezde mat patlıcan (mangan) renkli rozet, rozetten çıkan hatların uçlarında ufak yuvarlak noktalar ve bunlara bağlı patlıcan ve koyu kirli mavi söğüt yaprakları sıralanmıştır.

Dış kısmın yarıya yakın bölümü, koyu yeşil renklidir. Bir kısmı alçı ile tamamlanmıştır (Resim 14).

Küçük Testi: Yüksekliği 0,13 m, kaide çapı 0,059 m. dir. Ağız kenarında kırılmalar vardır. Şişkin gövdeli boyundan gövdeye uza-

nan şerit kulpludur. Boyun kısmı dar uzundur. Beyaz astar üzerine serbest yeşil zemin boyanmış ve sırlanmıştır.

Tabak parçası: Kaide çapı 0,172 m, genişliği 0,078 m, yüksekliği 0,18 m, uzunluğu 0,089 m. dir.

Şam gurubunun nadir örneklerinden bir tabağa ait parçadır. Beyaz üzerine açık mavi zeminlidir. Saplardan çıkan dilimli, yeşil iri yaprakların yanında lâcivert zeminli, dilimli yapraklı nar çiçeklerine sahiptir. Nar çiçeklerinin ortasında açık ve koyu yeşil zeminli yapraklar ile mavi zeminli, yeşil ve mor bordürlü göbekler görülür. Parçanın üst kısmında yeşil zeminli, siyah konturlu ve eflatun dolgulu, dilimli yapraklara sahip dairesel bir çiçek vardır (Resim 15).

Üzümlü tabak parçası: Yüksekliği 0,022 m. kaide çapı 0,18 m. dir. Beyaz zeminli tabağın üst kısmında, mavi dolgulu, lâcivert konturlu üzüm salkımları, birbirine lâcivert saplı ve konturlu mavi ve yeşil dolgulu asma yaprakları ile bağlanırlar²³. Dip kompozisyonu mavi dolgulu, koyu mavi konturlu saplarla bağlanan yapraklara sahip gövde dekorundan lâcivert üç konturla ayrılmaktadır. Dış yüzünde de gövde deseni tekrarlanmaktadır. Sır parlak, saydam ve renksizdir. Tabak mavi beyazdan Şam işine geçişi simgeleyen örneklerdendir (Resim 16).

Üzümlü tabak parçası: Yüksekliği 0,018 m, genişliği 0,103 m. çapı 0,016 m. dir. Beyaz hamurludur. İç yüzeyinde beyaz astar üzerine paralel gelişen mavi dolgulu ve konturlu üzüm salkımları, birbirlerine mavi saplı ve yapraklı, yeşil dolgulu asma yapraklarıyla bağlanmaktadır. Çift mavi konturla ayrılan yerde, ortak çift mavi beneklerden ayrılan, mavi yapraklı çiçek buketlerinden oluşur. Üzüm salkımları İznik üzümünün iri tanelerini andırmaktadır.

Sır parlak ve renksizdir. Eserde mavinin yanında az miktarda yeşilin görülmesi, Şam işine geçişi göstermektedir (Resim 17).

Kaide parçası: Çapı 0,096 m, yüksekliği 0,039 m. dir.

İç bükey bir eyime sahip olan kaidenin, dışta alttan iki siyah bordür arasında mavi boyalı şeritle ayrılır. Kaidenin yüzeyinde ise beyaz astar üzerine, üst kenarlardan diogonal olarak gelişen siyah

saplı ve konturlu yeşil yapraklı çiçekler görülür. Bunlar mavi dolgulu, kırmızı göbekli hançer yapraklarının arasındaki, mavi göbekli kırmızı yapraklı dairesel çiçeklerdir. Gövde tabanında siyah saplı ve konturlu ortaları kırmızı şeritli yeşil gövde tabanında siyah saplı ve konturlu ortaları kırmızı şeritli yeşil yapraklara sahiptir. Kırmızı yapraklı karanfil tipli bir çiçek kompozisyonu vardır. Parlak ve renksiz sırlıdır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından (Resim 18).

Milet işi düdük: Uzunluğu 0,093 m, eni 0,011 m, yüksekliği 0,042 m. dir. Hayvan formunda yapılmış olan düdüğün ayakları ve başı kırılmıştır. Düdük bölümü, arka ayakların arasında uzanmakta ve ötebilir durumdadır.

Kırmızı hamurlu, krem beyaz astarlı, koyu lacivert renklerle hatlara ayrılmış, bunların arasında iri nokta motifleri vardır. Sırlıdır. Yırtıcı bir hayvan, tasfir edilmek istenmiştir (Resim 19)²⁴.

Tavşan figürlü kupa parçası: Uzunluğu 0,074 m. eni: 0,055 m. kalınlığı 0,006 m. dir.

Beyaz hamurludur. İçi beyaz, dışı koyu yeşil zemin üzerine yapılmış, baş kısmı geriye doğru dönük, kulakları kalkık, beyaz renkli ve konturları siyah belirtilmiş bir tavşan figürü mavi hatlarla desenlendirilmiştir. Bunun üzerinde başka bir hayvana ait izler görülüyor.

Yazılı seramik parçası: Uzunluğu 0,059 m, eni 0,045 m, kalınlığı 0,022 m. dir. Beyaz hamurludur. Kaideye yakın kısmında koyu mavi ile yazılmış eski türkçe bir satır yer almaktadır. İznik seramik ustalarından birinin adını vermesi bakımından önemlidir. Parçada «Ali zmtha» okunmaktadır.

Tabağın ön yüzünde, koyu lâcivert zemin üzerine siyah ve yeşil hatlarla iri yaprak motifleri kırmızı renkle boyanmıştır (Resim 20).

Yazılı Fincan parçası: Ağız çapı 0,082 m. uzunluğu 0,07 m. kalınlığı 0,004 m. dir.

²⁴ Bedri Yalman - «İznik Tiyatro Kazısı 1982», V. Kazı Sonuçları Toplantısı, İstanbul 1983 s. 218 r. 459/6.

Dış bükey bir yüzeye sahiptir. Beyaz hamurlu ve astarlıdır. Bunun ağız kısımları içten ve dıştan mavi bir konturla belirtilmiştir. Dış bükey yüz üzerinde, kırmızı renkle kabartma olarak nesih harflerle «sahiye mirka Ali» yazılıdır²⁵. İnce sert kaliteli hamurlu, saydam parlak sırlıdır (Resim 21).

Yazılı seramik parçası: çapı 0,084 m, kalınlığı 0,026 m. dir. Dairesel bir parçanın yarısıdır. Bazı kısımları zedelenmesine rağmen alttan ve üstten dışa taşan bölümlerde iki sıra, birbirine paralel mavi konturlu çizgiler yer almaktadır. İçinde tek sıra mavi, serbest fırça ile nesih harfli bir beyit yazılmıştır. «...ihtiraz etmekte a benim çok sevdiğim can bile naz etmekte» (Resim 22).

Külhan külü içindeki seramik parçalarının yanında, bol miktarda fırın malzemesi bulunmaktadır. Bunlar semerler-karpuz dilimleri (Resim 23), üç ayaklar (Resim 24), simitler (Resim 25), koniler, kaset parçaları, büyük ve küçük raf ayakları (Resim 26), seger konileri, seramik kontrol kaidesi, ısı kontrol çubukları (Resim 27), eğri destek parçaları (Resim 28), dairesel parçalar (Resim 29), denge çubukları (Resim 30) ve pişirme bölümü ağızını örten tuğla parçaları ile çamur sıva parçaları bulunmaktadır.

9 — Seramik fırınının tarihlenmesi :

Roma imparatorlarından Trajanus (98-117) zamanında, Nikaia (İznik)'a vali olarak gelen Plinius, tamamlanmadığını gördüğü tiyatronun durumunu imparatora bildirir ve yardım talep eder. 10 milyon sesterzen harcanmasına rağmen bitirilemeyen tiyatro için vali Plinius tekrar imparatora mektup yazarak ne yapılması gerektiğini sorar. Bu yazışmaların M.S. 111-112 yıllarında yapıldığı bilindiğinden Tiyatronunda aynı tarihlerden olduğu anlaşılmaktadır²⁶.

Bizans imparatorlarından III Leo (717-741) ile V. Constantine (741-775) zamanında Nikaia'a yönlendirilen Arap hücumlarına karşı İstanbul yolunun koruyucusu durumunda olan kentin surlarını

25 Bedri Yalman, «İznik Theatre 1982», *Anatolian Studies* - vol. XXXIII - London 1983 s. 250-252.

26 A.M. Schneider - *Die Römischen und Byzantinischen Denkmäler von İznik (Nicaea)*, 1943 Berlin s. 8.

en kısa zamanda onarmak ve daha yükseltmek için tiyatro feda edilmekten çekinilmemiştir. Scene, tonozlar, diazoma, vomitorium, oturma basamakları, kerkidesler, dış duvar taşları yerlerinden sökülerek surlara taşınmıştır²⁷. Tiyatro bundan sonra işlevini kaybetmiş ve çöplüğe dönüştürülmüştür.

1204 yılında Latinler İstanbul'u zaptederek, Bizans imparatorluğuna son verdiler. I. Theodore Laskaris (1206-1222) maiyeti ile Nikaia'a kaçıp, burada Nikaia İmparatorluğu adlı imparatorluğunu devam ettirdi. Latinlerin devamlı saldırılarına karşı koymak için kent surlarını onarttı. Yeni burçlar ilâve ettirdi. Ön surları yaptırttı²⁸.

Tiyatro kazısı sırasında bulunan iskelet guruplarından IV. aşamada bulunan bir iskeletin başının altında, özel olarak cesetler yatırılırken bulunduğu anlaşılan 26 adet sikke işte Nikaia imparatorlarından Laskarisler döneminde Nikaia'da basılan sikkelerden olup XIII. yüzyılın ilk yarısından²⁹.

Tiyatroda ortaya çıkarılması devam eden toplu mezarlık, arkeolojik ve antropolojik veriler de gözönünde bulundurularak, Laskarisler döneminde Latin saldırılarına, kent surlarında karşı koyarak ölen Nikaia'lı Bizanslılara ait oldukları anlaşılmıştır.

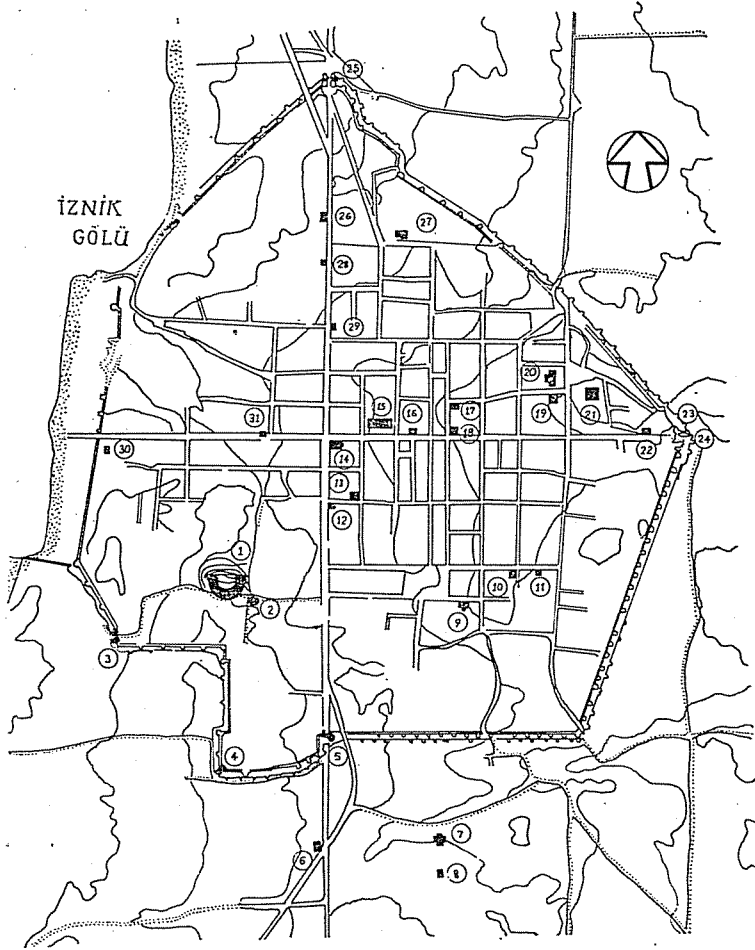
Seramik fırınının yukarıda tarihleri tespit edilen tabakalar kazılarak yapıldığı, erken Osmanlı seramiklerinin bulunduğu tabakasında kaldırıldığı tespit edilmiştir. Fırın çevresinde XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyıl seramiklerinin yoğun olduğu anlaşılmıştır.

Tiyatro kazısı sırasında ortaya çıkarılan fırının yukarıda elde edilen bilgilerin ışığında en erken XVI. yüzyılda ve en geç XVII. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır. 10.3.1985.

27 Alfons Maria Schneider - Walter Karnapp, *Die Stadtmauer von İznik (Nicaea)*, Berlin 1938 s. 49.

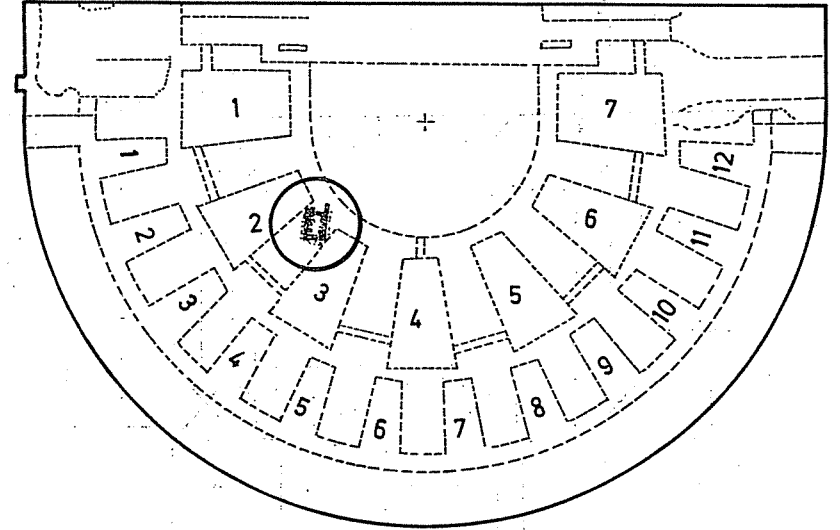
28 Alfons Maria Schneider - Walter Karnapp, *Die Stadtmauer von İznik (Nicaea)*, Berlin 1938 s. 16-21.

29 Hugh Goodacre, *A handbook of the coinage of the Byzantine Empire*. London 1971 s. 311-312-313.

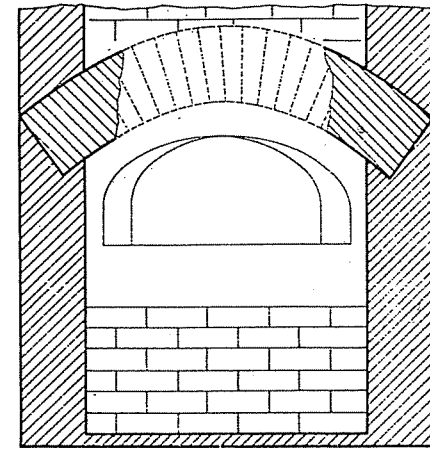
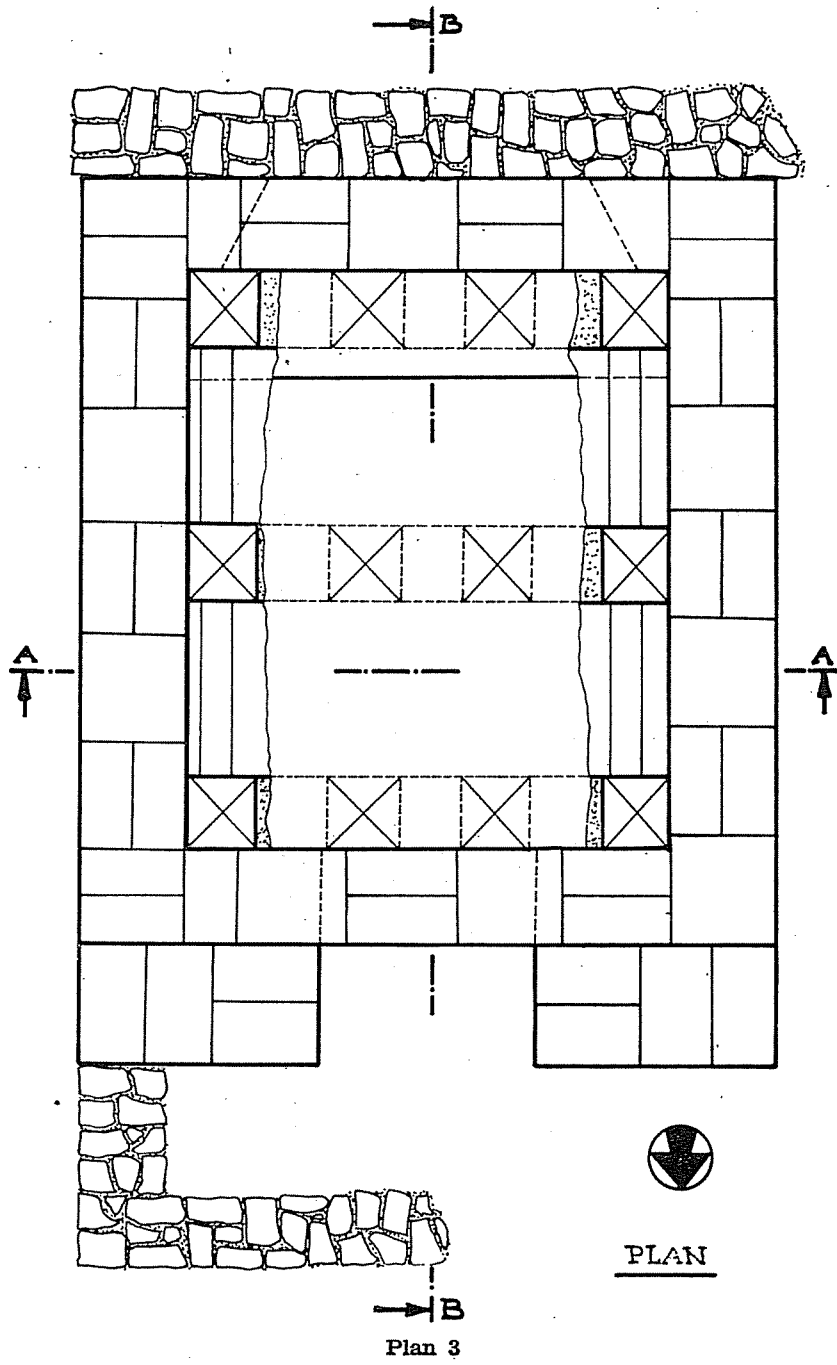

Plan 1 İznik (Nikaia) İlçesi.

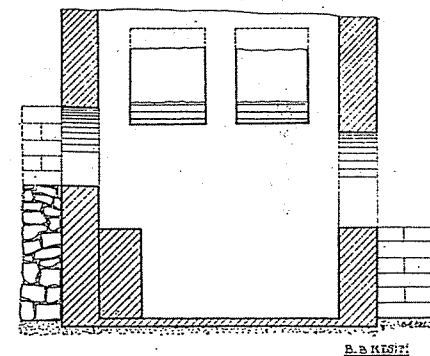
1 - Roma Açık hava Tiyatrosu 2 - Kilise alt yapısı 3 - Güney göl kapısı 4 - Kızlar kulesi 5 - Yenışehir kapısı 6 - Kırgızlar Türbesi 7 - Orhangazi hamamı 8 - Orhangazi camii 9 - Yakup Çelebi Zaviyesi ve Türbesi 10 - Koimesis kilisesi 11 - Baptisterium (Ayazma) 12 - Mahmut Çelebi Camii 13 - Hacı Hamza hamamı 14 - Ayasofya 15 - Belediye 16 - Hacı Hamza Camii 17 - Eşref-i Rumi Camii ve Minaresi 18 - Hacı Özbek Camii 19 - Şeyh Kupbeddin ve Türbesi 20 - Nilüfer Hatun İmaretı 21 - Yeşil Camii 22 - Kara Halil Paşa Türbesi 23 - Lefke Kapı 24 - Halil Hayrettin Paşa Türbesi 25 - İstanbul kapı 26 - Ayarifon Kilisesi 27 - İsmail Bey Hamamı 28 - Huysuzlar Türbesi 29 - Meydan Hamamı 30 - Göl kapısı 31 - Çini fırını.

Plan 2 İznik Roma Açık hava Tiyatrosunda seramik fırınının yeri.

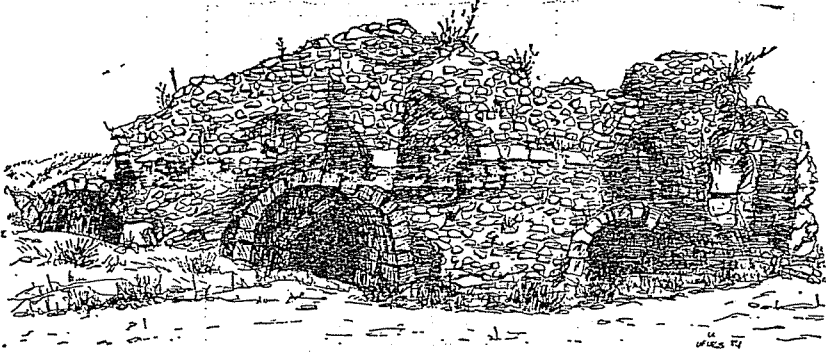

Plan 3a

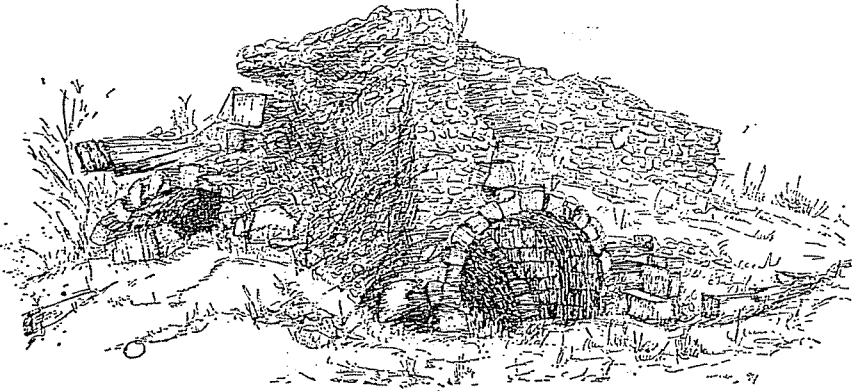

0 10 20 30 40 50 100cm

Plan 3b

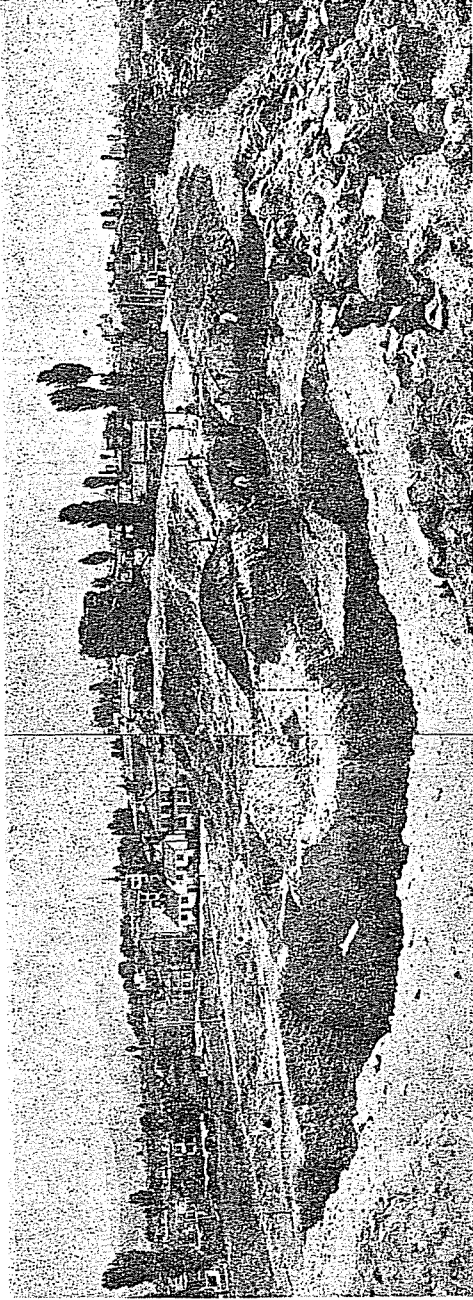
Resim 1. Tiyatro kalıntılarının güneyden görünüşü.

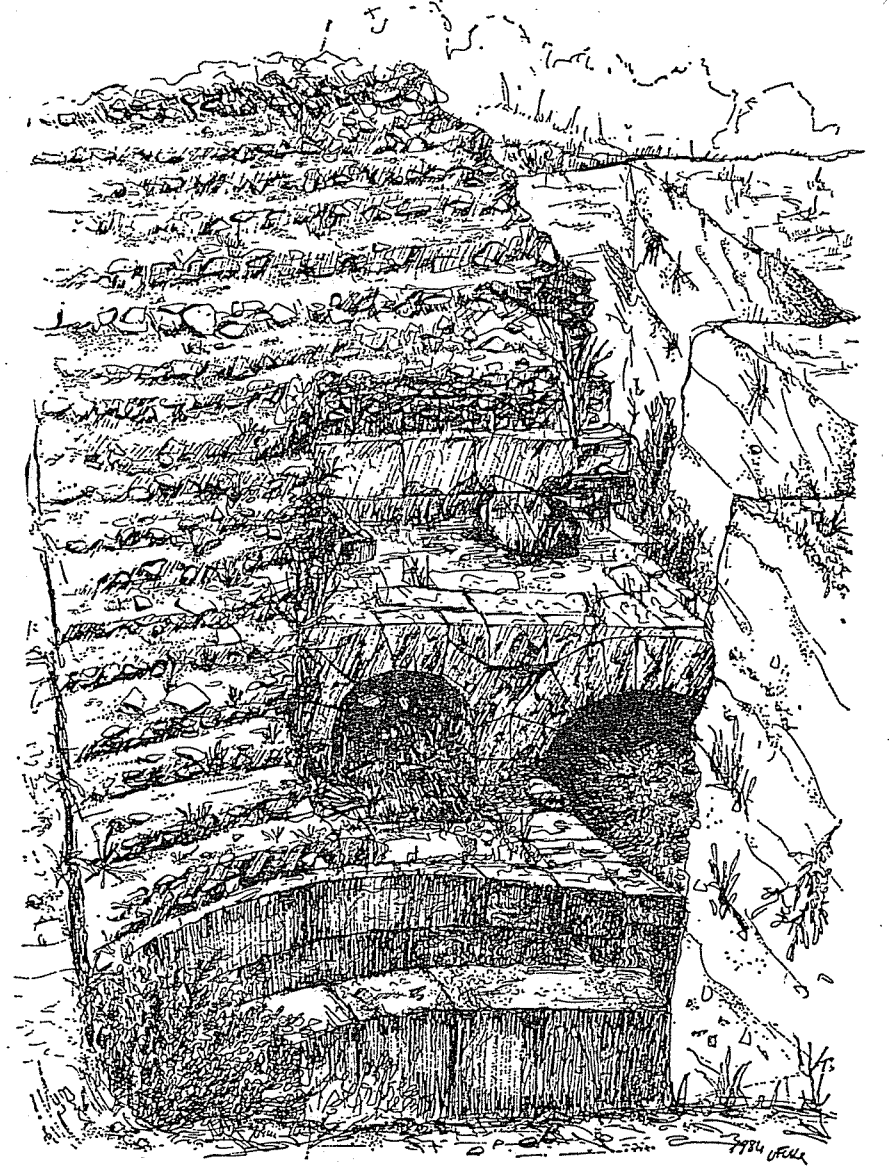
Resim 2. Yıkılmış olan beşik tonozlu mekanlar.

Resim 3. Tiyatronun kuzeydoğusundaki üst cavea kalıntıları.

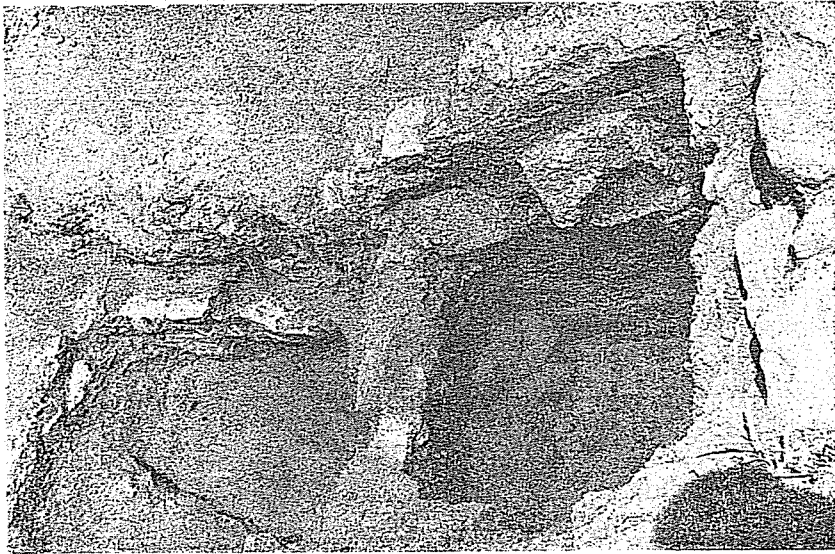
Resim 4. İznik Tiyatrosundaki kazı çalışmalarları ve seramik fırınının bulunduğu yer.

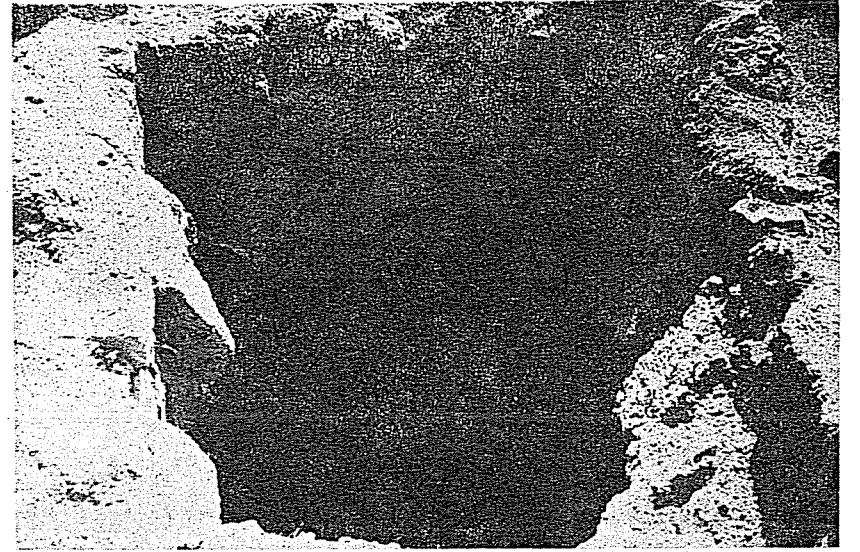
Resim 5. Alt caveada ortaya çıkarılan oturma basamak temelleri ve kanal.

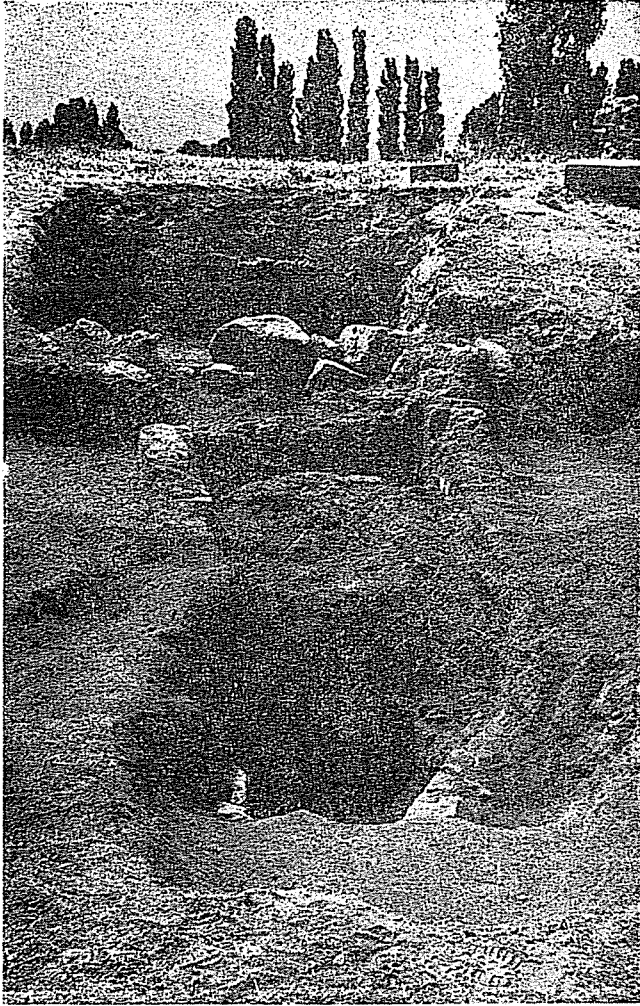
Resim 6. Toprak alımı sırasında tahribe uğrayan seramik fırını.

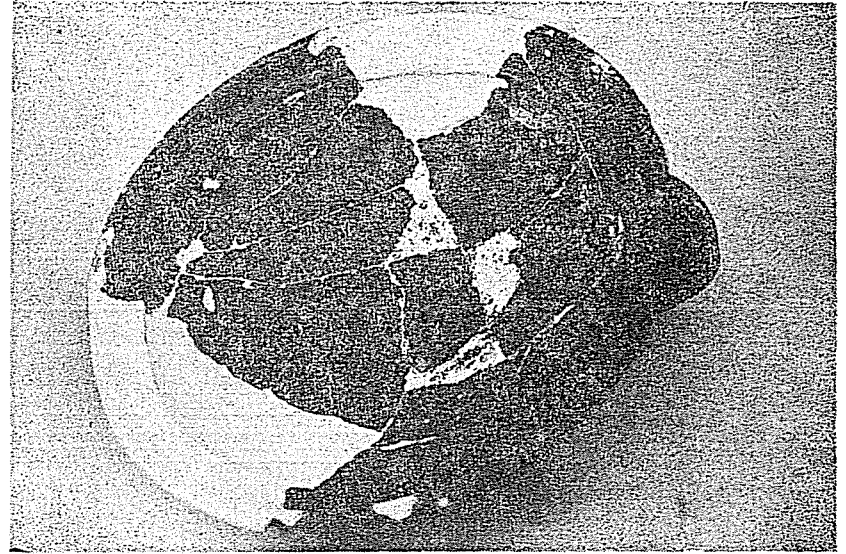
Resim 7. Izgara bölümünü taşıyan kemer ayakları ve fırın külhanının görünüşü.

Resim 8. Seramik fırınının içindeki zinterleşme ve nişin görünüşü.

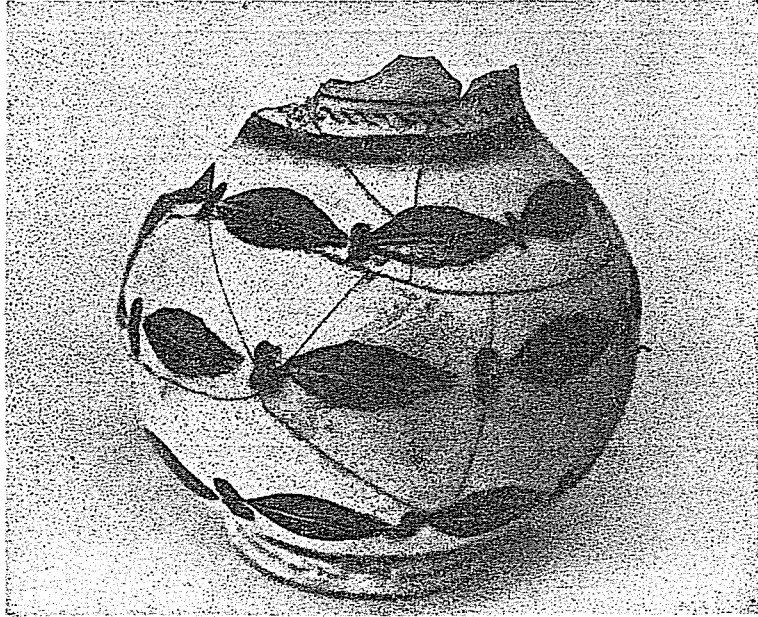
Resim 9. Seramik fırınının tuğla duvarlarının dıştan moloz taş duvarlarla yapılan destekler.

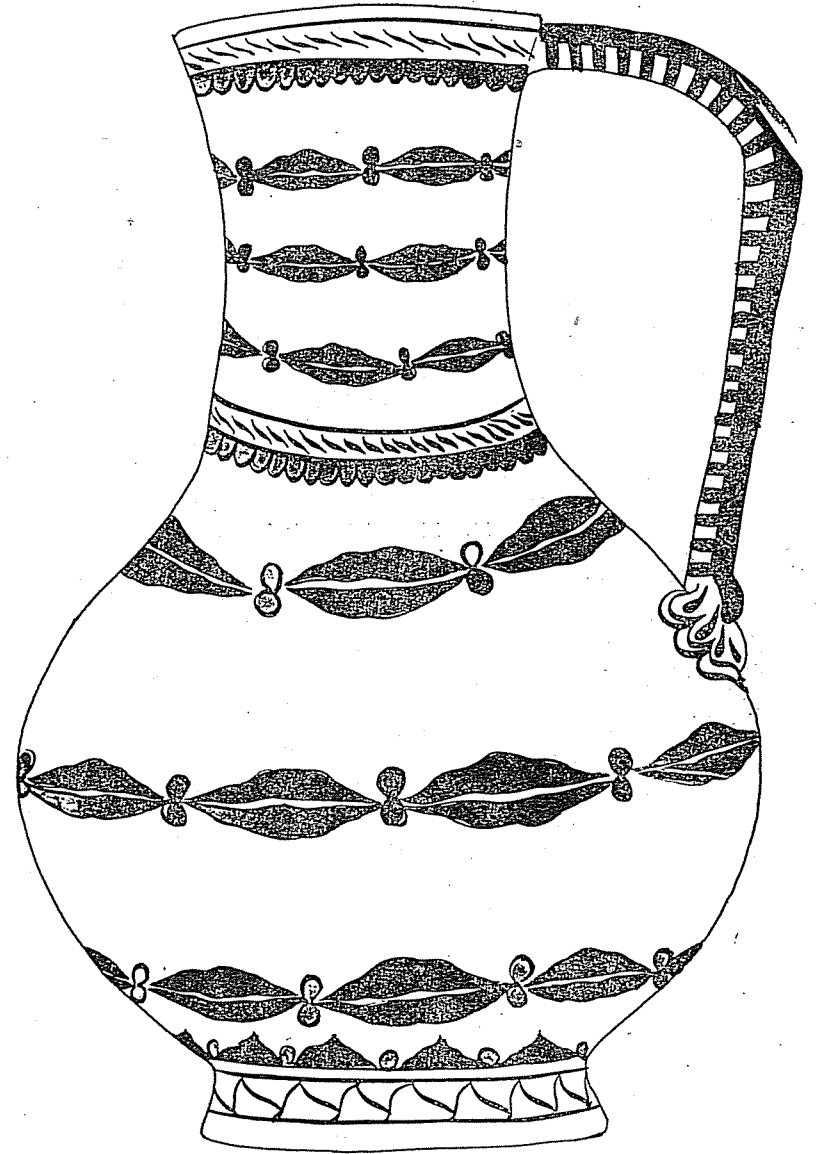
Resim 10. Tiyatro kazısı sırasında bulunan bizans kaplarından bir örnek.

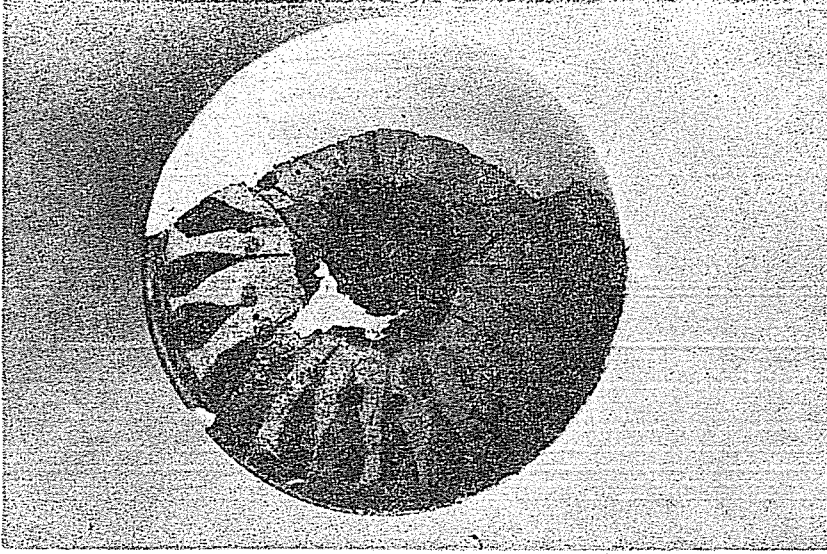
Resim 11. Kazı sırasında bulunan sağlam bir kase.

Resim 12. Kazı sırasında parçalar halinde bulunup birleştirilerek elde edilen sürahi.

Resim 13. Sürahinin tamamlanmış şekli.

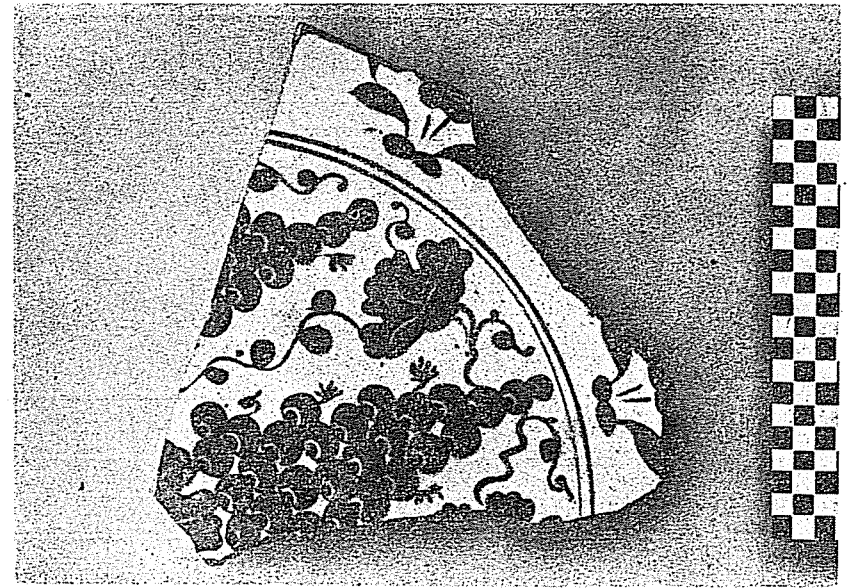
Resim 14. Milet işi ufak kase.

Resim 15. Şam gurubu bir tabak parçası.

Resim 16. Üzümlü tabak parçası.

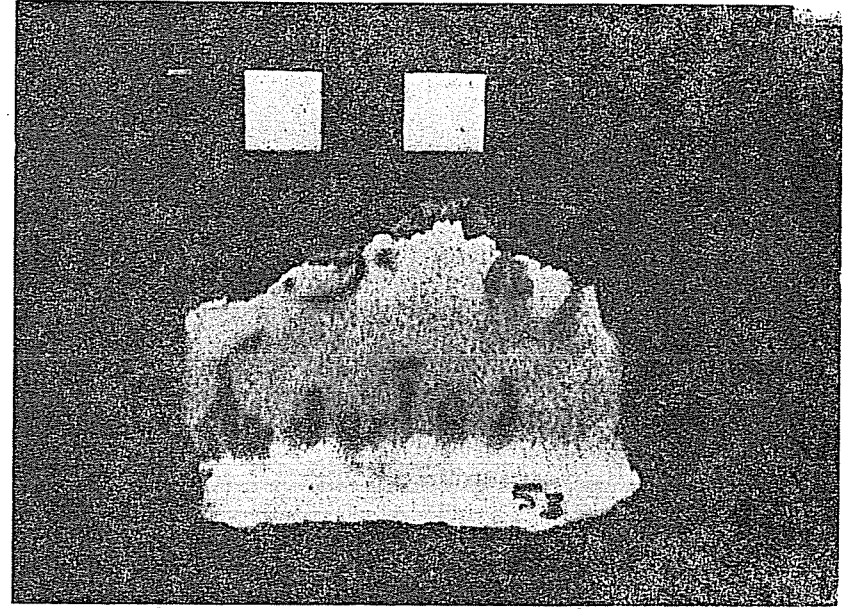
Resim 17. Üzümlü tabak parçası.

Resim 18. Çok renkli işlenmiş kaide parçası.

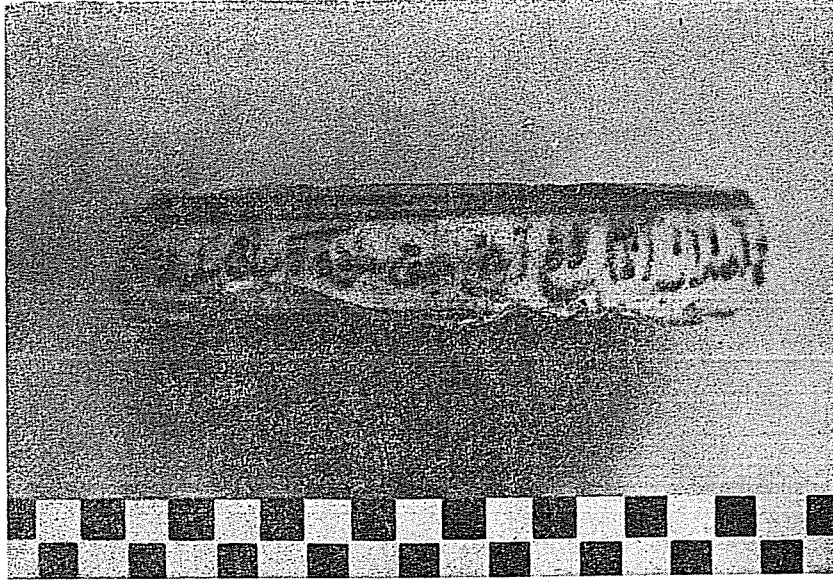
Resim 19. Milet işi düdüğü.

Resim 20. Yazılı seramik parçası.

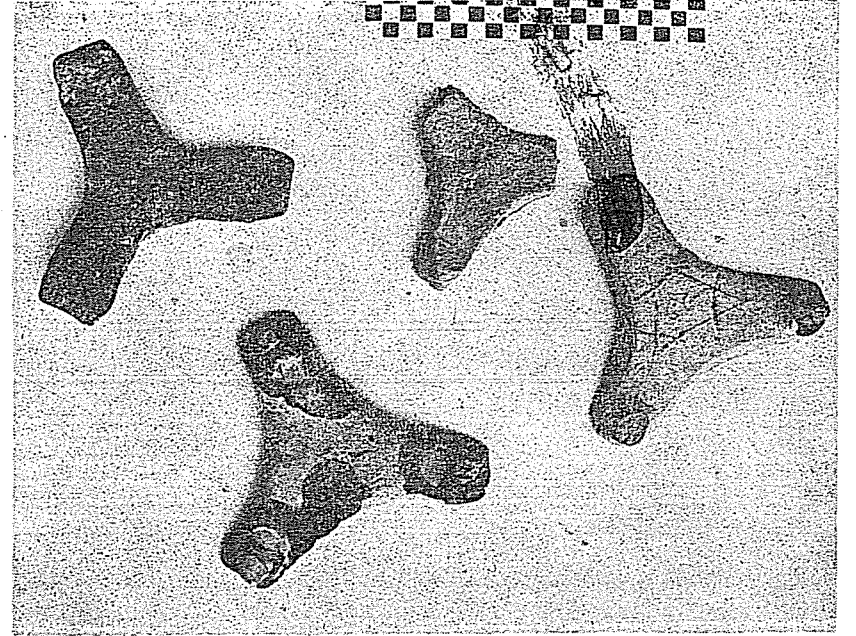
Resim 21. «sahibe mirka Ali» yazılı fincan parçası.

Resim 22. «..ihtiraz etmekte a benim çok sevdiğim can bile naz etmekte.» yazılı seramik parçası.

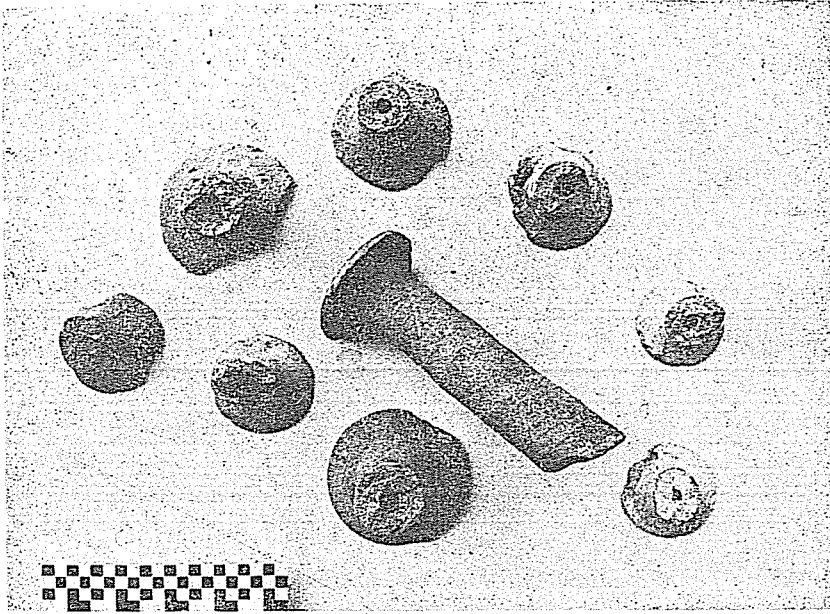
Resim 23. Seramik fırını malzemelerinden karpuz dilimleri.

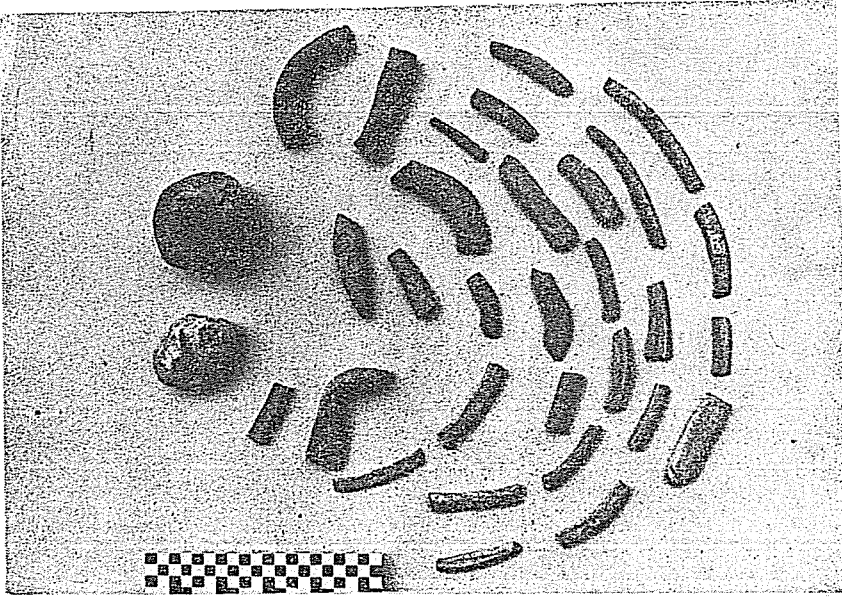
Resim 24. Üç ayaklardan bazı örnekler.

Resim 25. Fırının pişirme bölümünde, seramikler dizilirken kullanılan simitler.

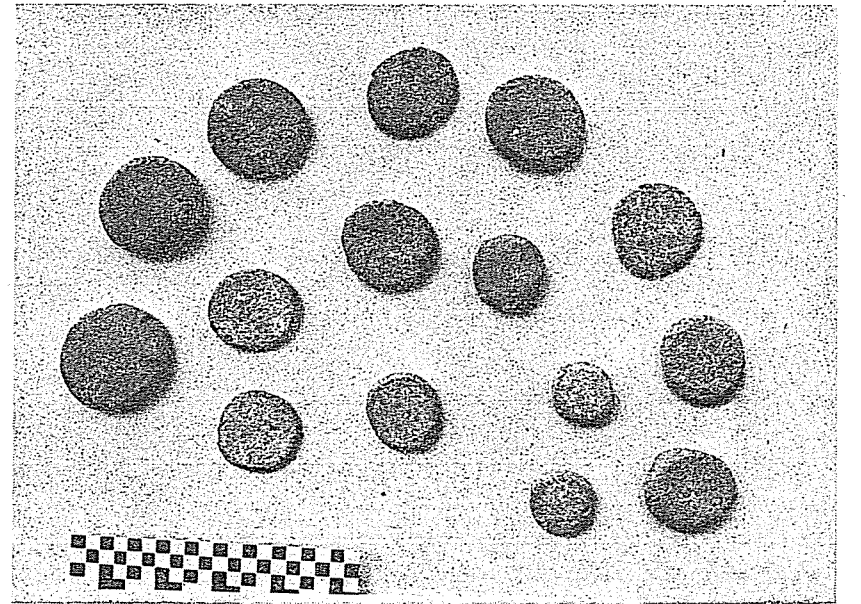
Resim 26. Raf ayak parçaları.

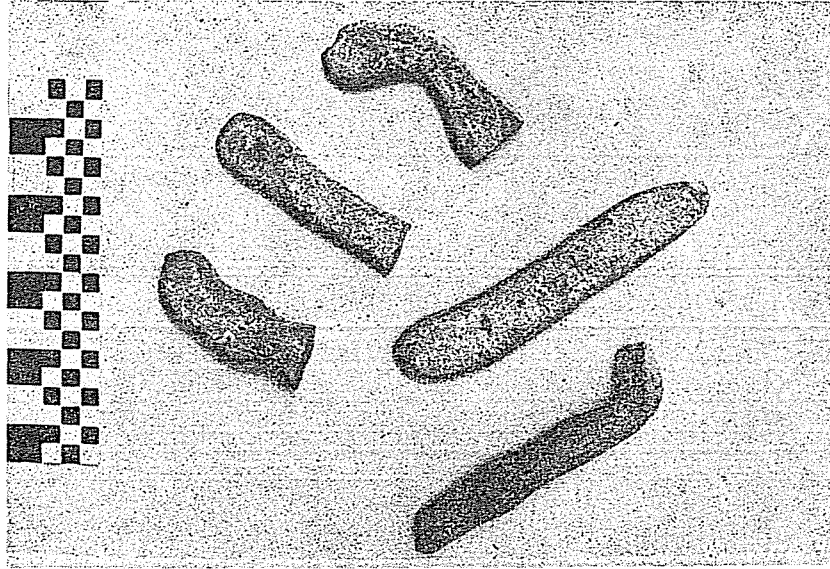
Resim 27. Renk kontrol kaideleri ve ısı kontrol çubukları.

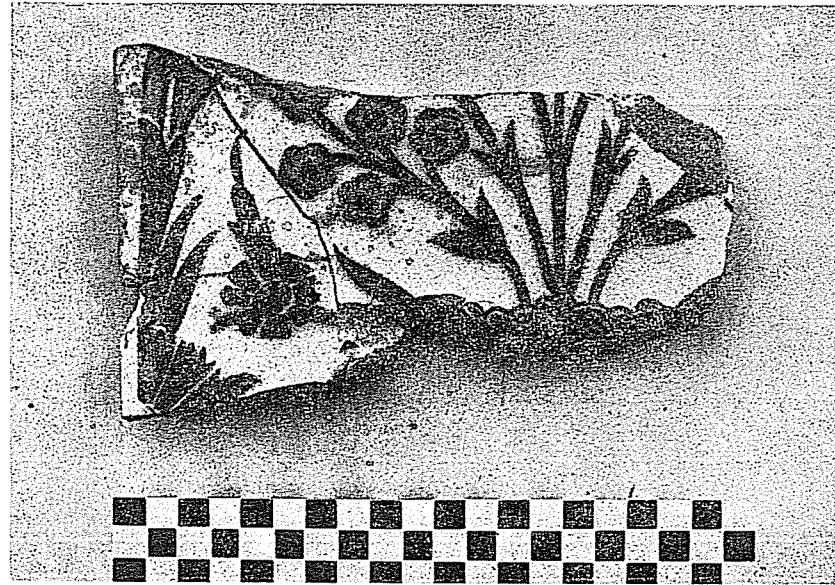
Resim 28. Pişirme hölümüne seramikler dizilirken kullanılan eğri destek parçaları.

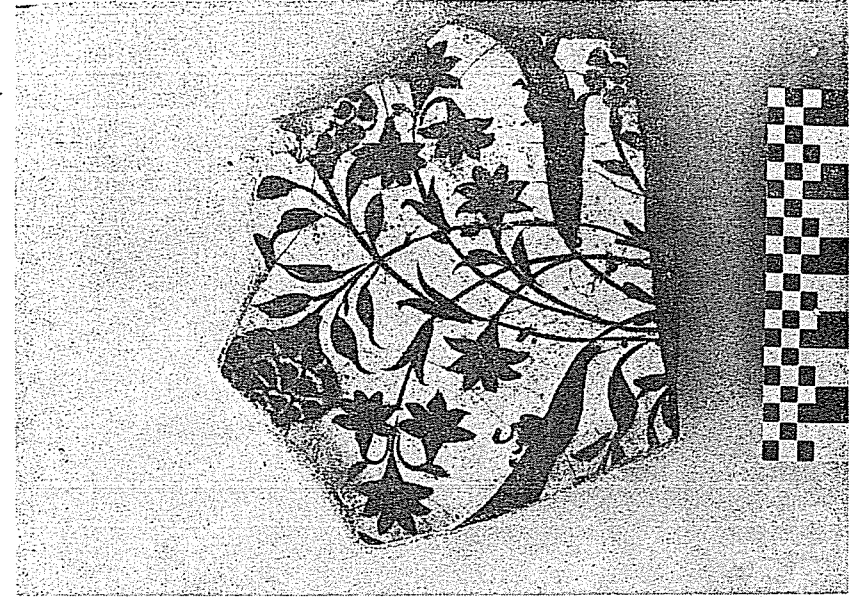
Resim 29. Dairesel parçalar.

Resim 30. Eğri destek parçaları.

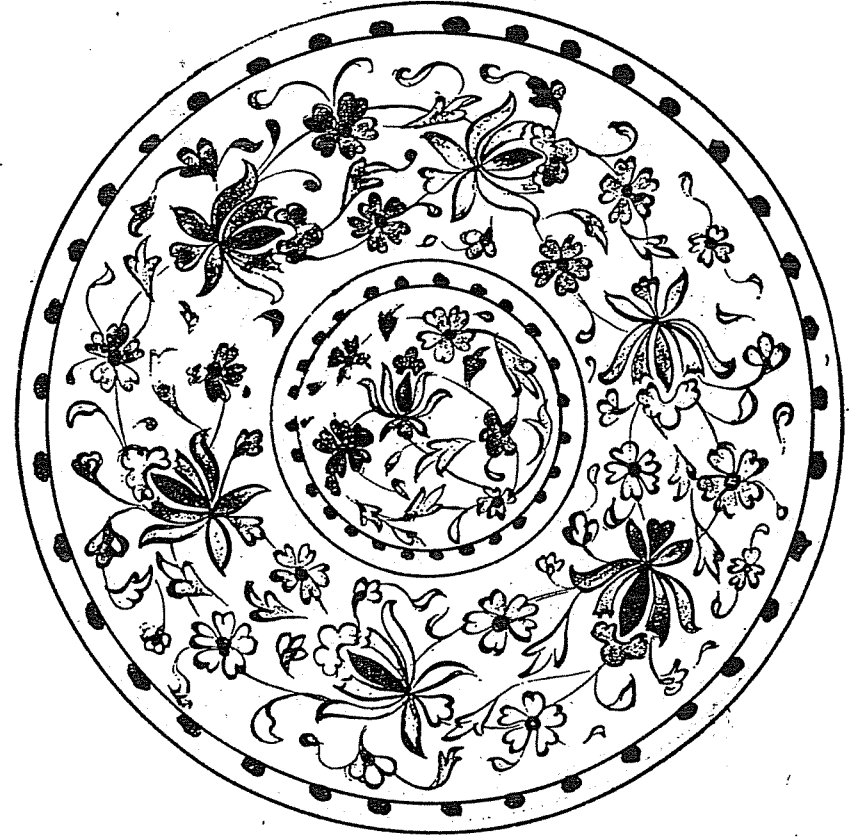
Resim 31. Tiyatronun güneyindeki açmada bulunmuş İznik çini parçası.

Resim 32. Kazı sırasında bulunan tabak parçası.

Resim 33. Tiyatro kazısında bulunan sürahinin tamamlanmış şekli.

Resim 34. Kazı sırasında bulunan tabak parçasının tümlenmiş şekli.

Resim 35. Tiyatroda parçaları bulunan tabağın tamamlanmış şekli.

Resim 36. Tiyatro caveasında bulunan tabaklardan bir örnek.